

Літаратура

1. Важнік С. А. Тры стыхіі Байнэта, або Праява нацыянальнай моўнай самаідэнтыфікацыі / С. А. Важнік. – Мн.: ВТАА “Права і эканоміка”, 2007. – 55 с.
2. Беларуская Мова// Netspeak - Жывая мова нашага сёцтва (Беларуская мова ў інтэрактыўным он-ляйне) [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://pravapis.org/art_netspeak.asp. – Дата доступу: 25.03.2013.
3. Наша Ніва: першая беларуская газета [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://nn.by>. – Дата доступу: 25.03.2013.
4. Новости Беларуси [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://news.21.by>. – Дата доступу: 07.04.2013.
5. Истина любит критику [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://mediakritika.by>. – Дата доступу: 07.04.2013.
6. Браслаў. Навіны Браслава. Браслаўская звязда [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.braslav-star.by>. – Дата доступу: 07.04.2013.
7. Каталог и поиск [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://br.by>. – Дата доступу: 11.04.2013.
8. Ааа! Ооо! – магазин дизайнов студии «Адлига»// Новости [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://aaaooo.by/news>. – Дата доступу: 11.04.2013.
9. Живой журнал [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://livejournal.com>. – Дата доступу: 11.04.2013.

С.М. Балотнікава

АДЗІНОЧНЫЯ ПРЫДАТКІ Ў ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА “НОВАЯ ЗЯМЛЯ”

Моўнае багацце твораў Якуба Коласа, яго высокае слоўна-выяўленчае майстэрства дазваляюць вялікай колькасці даследчыкаў ужо амаль стагоддзе звяртацца да творчасці пісьменніка і знаходзіць у гэтым невычэрпным багацці ўсё новыя нагоды для натхнення. Мова паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” сакавітая, трапная, жывая, з моцнай энергетыкай, у ёй адметна функцыянуе велізарная колькасць разнастайных моўных адзінак. Звернемся да адной з іх.

Узгадаем, што прыдатак – гэта “азначэнне, выражанае назоўнікам і дапасаванае да азначаемага слова ў склоне” [2, с. 512]. Паводле структуры выдзяляюць прыдаткі простыя і складаныя. Мы звернемся менавіта да простых (адзіночных) прыдаткаў, паколькі імі, па-сутнасці, прасякнута моўная тканіна паэмы “Новая зямля”, што з’яўляецца адной з вызначальных рыс манеры пісьма Якуба Коласа.

У мастацкім тэксце прыдаткі выконваюць адметную ролю: яны звычайна не зводзяцца да традыцыйнай для іх функцыі абазначэння асобы, якасці ці ўласцівасці прадмета. Прапушчаныя праз прызму мастацкай свядомасці, адметнае бачанне навакольнай рэчаіснасці, пад таленавітым пяром мастакоў слова прыдаткі набываюць яркую характарыстычную функцыю і выразныя эмацыянальна-экспрэсіўныя магчымасці. У поўнай меры гэта ўласціва мастацкаму таленту Якуба Коласа.

У паэме “Новая зямля” значная колькасць аднаслоўных прыдаткаў ужываецца аўтарам для абазначэння людзей, герояў твора. Для наймення асобы прыдаткі ў тэксце паэмы часта выступаюць як родавае паняцце і служаць для

нейтральнай намінацыі, ідэнтыфікацыі чалавека: *Вось дзе, Антось-брат, пажыў ты бы!* // *Пад дзядзьку бацька падвёў міну* [1, с. 51]; *Рыгор-хурман* хадзіў без дзела [1, с. 101]; *І за той жарт Ільі-прарока* // *Не будзе мець на цябе вока* [1, с. 120]. Разам з тым аднаслоўныя прыдаткі могуць быць эмацыянальна-экспрэсіўнымі і выступаць як сродкі ацэнкі або характарыстыкі чалавека, што асабліва, на наш погляд, праяўляецца менавіта ў адзіночных прыдатках за кошт сцісласці формы, паколькі вымагае максімальнай канцэнтрацыі інфармацыі ў мінімальнай моўнай адзінцы. Найчасцей у паэме яны рэалізуюць станоўчую ацэначнасць – замілаванасць і пяшчоту, ласкальнасць, захапленне і павагу, часам жартаўлівасць і спагаду: *Галубка-мама! стаў дзве кватры!* [1, с. 104]; *Што ж далей будзе, пане-братку?* [1, с. 116]; *Ото ж наскочыў, пане-дзею!* // *Папаўся ў лапы кату-змею!* [1, с. 149]; *А гэты Юзік-шаляніца,* // *Малы яшчэ, зусім дурніца* [1, с. 37]; *Ці здатны хлопец-малайчына?* [1, с. 77]; *На дзядзьку-кухара глядзелі,* // *Як бы яны аслупянелі* [1, с. 95]; *Кадушка-Зося сонцам ззяе* [1, с. 157]; *І тое месца сына-блазна* // *Айцец паказвае выразна* [1, с. 186]; *На свеце не знайшлося* // *Ні ўдоўкі-любкі, ні дзяўчыны* [1, с. 194]; *І любка-Наста, яго міла* [1, с. 195]; *Гэ-гэх, скачы, баба-псяюха!* [1, с. 197]; *Аб чым тут ходзіць Яську-хвату* [1, с. 201]; *Прапаў ты, Яська-небарача* [1, с. 245]; *Пад рукі б'юць "зайцы"-праныры* [1, с. 333]; *Ўсё панічы-зухі, паненкі* // *А станік іх, бы восак, ценкі* [1, с. 350]. Таксама могуць выражаць адмоўную ацэнку – зневажальнасць, пагарду, нават лаянкавасць: *Каб не валяўся так нязбожжа* // *У вочы гэты Рак-вар'ят* [1, с. 53]; *Такога вышукаюць струпа* // *Ці адшчапенца-курашчупа* [1, с. 109] (пра новага ляснічага); *Служы, працуй на пана-ката* [1, с. 120]; *Хадзіў Міхал да пана-злыдня* [1, с. 137]; *А пан нічога не шануе* // *І расчыніўшы губы-трубы,* //...// *Шпурляе кнігі, рве паперы* [1, с. 148].

Як бачым, падобныя аднаслоўныя прыдаткі выражаюцца нейтральнымі ці эмацыянальна-экспрэсіўнымі назоўнікамі, якія дапасуюцца да азначальнага слова ў склоне, ліку, родзе (за выключэннем некаторых выпадкаў несупадзення ў родзе набліжаных да складанай назвы назоўнікаў – *блеск-ззянне, рух-суматоха, гразь-балота* – або агульнага роду прыдатка: *Юзік-шаляніца, хлопец-малайчына, Яська-небарача*). Яны даюць трапную аўтарскую характарыстыку персанажу, знаходзяцца пераважна ў постпазіцыі адносна азначальнага слова і пішуцца праз злучок. І толькі зрэдку Якуб Колас аддзяляе аднаслоўны прыдатак коскай (– *Няма ў нас пана, небаракі* [1, с. 97]) або размяшчае яго ў прэпазіцыі і не адасабляе, але такія прыдаткі не маюць мастацка-выяўленчай каштоўнасці і проста называюць, абазначаюць асобу чалавека, не даючы аўтарскай характарыстыкі персанажу (*Эх, брат Міхась, была б то ўласнасць!* [1, с. 155]; – *Ну, кум Яхім, стары дружка!* [1, с. 155]; *Яна была і цётка Рузя* [1, с. 197]).

Выразна адрозніваюцца аднаслоўныя прыдаткі, якія выкарыстоўваюцца пісьменнікам пры стварэнні пейзажных замалёвак, апісанні прыроды роднага краю. Калі пры называнні асоб азначэнні-назоўнікі выконвалі ў асноўным характарыстычную функцыю, надавалі ацэначную, эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку азначальным назоўнікам, то тут праз прыдаткі вельмі часта адбываецца метафарызацыя, ажыццяўляецца адухаўленне з'яў і элементаў

прыроды. З дапамогай гэтых мастацкіх азначэнняў прырода паэтызуецца, праяўляецца яе чароўнасць, непаўторнасць, прыгажосць і ў той жа час інтанацыя апісання прыроды выразна адлюстроўвае стан душы героя і эмацыянальны настрой аўтара: *Нішчымны колас-сіраціна // Ё зацішку лёгенька гайдаўся* [1, с. 32]; *А гэты ветрык дураслівы //... // Як голец-хлопец той з дзяўчынай* [1, с. 37]; *Ступае сонца, як багіня, // І стрэлы-косы раскідае* [1, с. 170]; *І з кожнай лісцевай галоўкі // Глядзіць твар восені-свякроўкі* [1, с. 170]; *Праменні, стрэлы залатыя //...// І блескам-ззяннем высцілаюць // Нябёсаў багны патайныя* [1, с. 106]; *І невады за невадамі // Працягнуць хмары над грудамі, / Спусціўшы пасмачкі-палосы* [1, с. 120]; *Сказаць дарэктару пра лося: //...// А з галавы раголь-грамада* [1, с. 176]; *А ліс-хітрэц, выжыга чуткі, // Па снезе цягне шнур раўняўкі* [1, с. 204]; *Палоскі-стрэлы гаваркія, // І моцны скрэпы ледзяныя* [1, с. 222]; *А маладзенькія ялінкі //...// Бы тыя красачкі-дзяўчаткі* [1, с. 228]; *І ткуць карону дарагую // Вянчаць зямельку-маладую* [1, с. 251]; *Шугае полымя бурліва, // А іскры-зорачкі ішчасліва // Бягуць-плывуць бліскучым роем* [1, с. 265]; *І ўторыць чуткім сваім рэхам // І спева-посвісту драздоў* [1, с. 281]; *Дзе каласочки шумывоны // У таямнічы спеў сплялі* [1, с. 294]; *Замлела ўсё ў жары-тамленні* [1, с. 295]; *Сама багіня-чараўніца, // Ёзышла на небе і міргнула* [1, с. 297]; *Каб трохі зменшыць перашкоды, // Пахібкі матухны-прыроды* [1, с. 333]; *Калі над намі ноч-аблога // Навісла цемраю густой* [1, с. 358]; *Эх, ноч-цямніца, // Зацятых страхаў таямніца!* [1, с. 372]; *А ноч-заслона націскае, // І светлы круг, прамемень пустыні, // Вось-вось у багне-цёме загіне* [1, с. 374].

Аўтар “Новай зямлі” па-майстэрску ўжывае адзіночныя прыдаткі для адлюстравання жыцця і побыту сям’і герояў, стварэння мастацкага свету жыцця беларуса, паэтызацыі яго цяжкай працы і нялёгкіх дум: *Ды дзве пярэзімкі-цялушкі // Ідуць у згодзе, як дзве дружкі* [1, с. 38]; *Другая міска, міска-яма, // Апаражнялася таксама* [1, с. 48]; *Было так цёмна, непрытульна, // Ё гразі-балое ўсё агульна* [1, с. 79]; *З’явілася новая будова – // Зямлянка-будачка малая* [1, с. 82]; *Ё кутку двара каля карыта // Шныралі качкі-плюскатухі* [1, с. 101]; *Стаіць там крыжык-сіраціна, // Сівенькім мохам увесь убраны* [1, с. 77]; *Каб гэта жыцце-пуцявіна // Была нам светлая часіна* [1, с. 78]; *Пагукваў дзядзька ўжо на полі // І ткаў сахою кросны-ролі* [1, с. 107]; *На ёй дзве дымніцы-блізніцы* [1, с. 206]; *Яго (стол) вянчаў абрус-карона* [1, с. 237]; *Міхал мяняе выраз твару // І гоніць прэч задуму-хмару* [1, с. 142]; *Эх, гэта толькі мары-кралі!* [1, с. 206]; *Стаіць мінуту, не схіснецца, // Адаўшысь нейкім думкам-марам* [1, с. 229]; *На вуха Костусю шапталі // Якіясь думкі-весьялушкі* [1, с. 273]; *І падбівае сябра Грышку // Ёзыці на тую гару-вышку* [1, с. 349]; *А між высокіх дамоў-градак //...// Віліся вулачкі так-гэтак* [1, с. 353]. Варта асобна вылучыць адлюстраванне аўтарам душэўна-псіхалагічнага стану герояў: *А ліха-боць свае занозы // Глыбей у цела запускала* [1, с. 367]; *За кожным ходзіць смерць-сляпіца* [1, с. 371]. У падобных вобразных азначэннях выразна прасочваюцца фальклорныя матывы, адчуваецца павязь з духоўна-мастацкай творчасцю народа.

Выкарыстоўвае Якуб Колас прыдаткі і для апісання фантазій і начных страхаў дзяцей, якім перад сном “чудзяцца розныя здані”: *А кожны куст ім дзеда*

родзіць // Таго, што ўсюды лазіць, ходзіць // З мяшком і мыліцай-кульбою [1, с. 85]; *Там ходзіць страіны воўк-бадзяга* [1, с. 82].

Часам адзіночныя прыдаткі цяжка выяўляюцца, амаль не размяжоўваюцца з азначальным назоўнікам, паколькі ў спалучэнні з ім набліжаюцца да двайной назвы, якая складаецца з сінанімічных паняццяў: *Каля хлява рух-суматоха* [1, с. 38]; *Янчур іх лужа, як арэхі, // Іх знае прожары-прарэхі* [1, с. 41]; *Кузуркі розныя і мушкі // Свае спраўляюць гулі-гушкі* [1, с. 43]; *Дзяўчына, можа, маладая // У поўным цвеце красы-сілы // Сышла без часу да магілы* [1, с. 77]; *І блескам-ззяннем высцілаюць // Нябёсаў багны патайныя* [1, с. 106]; *Уперавалку, як бы качка, // У хату йдзе кума-сваячка* [1, с. 157]; *Ступае сонца, як багіня, // І стрэлы-косы раскідае* [1, с. 170]; *Яе кароны агнявыя, // І пасмы-косы залатыя* [1, с. 292]; *Бы тыя чары-пацалункі // На вуснах шчырага кахання* [1, с. 293]; *І ўторыць чуткім сваім рэхам // І спеву-посвісту драздоў* [1, с. 281]; *Растуць, расквечваюць на сонцы // Свае клубочкі-валаконцы* (хмары) [1, с. 289]. Але ў большасці выпадкаў аднаслоўныя прыдаткі выразна праяўляюцца ў назоўнікавых спалучэннях і з'яўляюцца яркай асаблівасцю манеры пісьма класіка беларускай літаратуры.

Падобным адзінкам у мастацкім свеце паэмы “Новая зямля” ўласціва высокая ступень кандэнсацыі думкі, сканцэнтраванасці экспрэсіўнага, эмацыянальна-ацэначнага кампанета, моцная характарыстычнасць, яскравыя выяўленчыя магчымасці.

Як бачым, адзіночныя прыдаткі выступаюць у тэксце паэмы як эпітэты і мастацкія параўнанні, з'яўляюцца вельмі яркімі моўна-выяўленчымі сродкамі, якія ўзбагачаюць мову твора, надаюць ёй незвычайную маляўнічасць, сакавітасць і трапнасць, разнастайнасць і гнуткасць, насычаюць моўную тканіну паэмы вялікай колькасцю эмоцый і пачуццяў, жыватворчай энергіяй аўтара, з'яўляюцца адметнай рысай ідыястылю Якуба Коласа.

Літаратура

1. Колас Якуб. Новая зямля. Аповяданні. Казкі жыцця. – Мн.: ГА БТ “Кніга”, 2002.
2. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн.: Універсітэцкае, 1996.

Ж.Я. Белакурская

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАДАЧЫ НА ПІСЬМЕ ЦВЁРДЫХ-МЯККІХ ЗЫЧНЫХ У ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРЧАСЦІ ЯКУБА КОЛАСА)

Цвёрдасць–мяккасць зычных адна з вызначальных асаблівасцей фанетычнага ладу беларускай мовы. Адрозніваюць два тыпы мяккасці – асімілятыўную (пазіцыйную) і спрадвечную (этымалагічную). Перадача на пісьме мяккасці зычных у пачатку стагоддзя мела шырокае пашырэнне, але непаслядоўнае графічнае адлюстраванне. Асабліва гэта датычылася асімілятыўнай мяккасці, абазначэнне якой да сённяшняга дня з'яўляецца прадметам лінгвістычных дыскусій. Асімілятыўная мяккасць, як адзначаюць даследчыкі, больш паслядоўна перадавалася ў выданнях на лацінцы, у параўнанні з